

JOSIP OSTI

O pismih pisateljev in epistolarni literaturi (III)

Med prvimi in najbolj znanimi pismi v pesniški obliki so brez dvoma *Pisma iz pregnanstva* rimskega pesnika Publija Ovidija Nazona, ki se je rodil leta 43 pr. n. št., umrl pa leta 18 n. št. v Tomih, kamor ga je devet let pred tem pregnal cesar Avgust. *Pisma iz pregnanstva* je skupni naslov zbirk *Žalostinke* in *Pontska pisma*, v izvirniku *Tristia* in *Epistulae ex Ponto*, ki jih je Ovidij oziroma Nazon, kot se v pesmih sam imenuje, napisal v Tomih, ki so bili na tleh današnjega romunskega mesta Konstanca, na divji in mrzli črnomoški obali, med barbarskimi narodi na skrajnem obrobju rimskega cesarstva. Če so njegove neohranjene *Heroide* mnogi imeli za začetek romana v pismih, so njegove elegije in elegična pesniška pisma, ki jih je zbral in ohranil njegov najboljši prijatelj Brutus, verjetno prva epistolarna poezija z izjemno umetniško vrednostjo. Ovidij je v teh pismih, spesnjenih z mojstrstvom, ki mu je, še preden je bil pregan, prineslo sloves najelegantnejšega rimskega pesnika, opisal lastno usodo pregnanca. Na pregnanstvo je bil obsojen zaradi pesniške zbirke *Ars amatoria*, ki je imenovana tudi *Umetnost ljubezni* oziroma *Ars amandi*. Obtožen je bil zaradi spodbujanje nemorale oziroma prešuštvovanja v svojih pesmih, s čimer naj bi vplival na bralce. Takrat je bil to greh, ki mu ga Avgust, kateremu je bil pred tem posvetil dve knjigi, kljub prošnjam in zavzemanju Ovidijevih prijateljev nikdar ni odpustil.

V pregnanstvu se je Ovidij, avtor znanih *Metamorfoz*, zelo spremenil. Prenehal je pisati o ljubezni in erotiki, razen o

ljubezni do žene, od katere ga je ločevala nepremostljiva razdalja, in do prijateljev, ki so mu ostali vdani, čeprav je bil v cesarjevi nemilosti. K temu je seveda treba prišteti tudi svojevrstno ljubezen do cesarja oziroma njegovo vdanost Avgustu, kljub temu, da ga je – danes bi rekli zaradi verbalnega delikta – prav on hudo kaznoval. S svojim že znanim in uveljavljenim lepim, ritmičnim in slikovitim pesniškim jezikom je še naprej pisal pesmi, ki nosijo "pregnanstva pečat". Elegije, v katerih opisuje prihod v Tome in življenje v mrzlem in večno zaledenem pontskem kraju, in pesniška pisma ne le ženi in zvestim prijateljem, temveč tudi mnogim nezvestim, tako imenovanim kot neimenovanim, pa tudi cesarju Avgustu, so prepolna žalosti in bolečine samotnika, ki je daleč od toplega ognjišča lastnega doma. V zahvalah in tožbah, ki se najpogosteje prežemajo, Ovidij izreka hrepenenje po vrnitvi v domovino in prošnjo, naj mu bo, če se že ne more vrniti v Rim, vsaj dovoljeno bivati v kakem bolj prijaznem kraju. Njegove prošnje vse do smrti niso bile uslišane, pa tudi želja, da bi bil pokopan v rojstnem kraju, se mu ni uresničila. Uresničila pa se je njegova vera v svobodo duha in pesniško besedo, v dar, ki mu ga nihče ni mogel odvzeti in ki ni usahnil niti v časih najhujšega trpljenja in obupa. O tem nas prepričujejo elegična pisma iz *pregnanstva*, v katerih govori o negotovi človekovi usodi in neizogibni minljivosti vsega. Ta pisma v verzih so prišla do bralcev tudi po dveh tisočletjih.

Prav te Ovidijeve pesmi-pisma so mnogi sprejeli z neskritim sočutjem, predvsem pa tisti med pisatelji, ki so se znašli v podobnem položaju. Seznanjen z Ovidijevo usodo in njegovimi *Pismi iz pregnanstva* je Ivo Andrić svojo prvo knjigo naslovil *Ex Ponto*. Ta knjiga njegove meditativne melanholične lirske proze ali pesmi v prozi, objavljena prvič leta 1918 v Zagrebu, se deloma nanaša na čas, ki ga je Andrić, štirideset let kasneje Nobelov nagrajenec, preživel v zaporu v Mariboru kot pripadnik Mlade Bosne, mladinskega gibanja v Bosni in Hercegovini, katerega člani so bili po Principovem atentatu na avstro-ogrškega prestolonaslednika preganjani.

V uvodu h knjigi pesmi *Pisma* iz leta 1974 je najbolj znan bosansko-hercegovski pesnik Izet Sarajlić med drugim napisal: "Resnici na ljubo je treba priznati, da smo pogosto živeli veliko bolj nelogično kot naši predniki, mnoge pesnitve in govore smo snovali v letalu, toda pisma smo vendar pisali, enako kot jih bodo, nič manj pretresljiva od pisem naših prednikov, pisali tudi naši potomci." Svojo vero v pismo in njegov pomen je potrjeval ne le v pesmih-pismih, ki jih je uvrstil v knjigo, temveč tudi s pogostim in dolgoletnim dopisovanjem s številnimi pesniki iz nekdanje Jugoslavije in vsega sveta. Tudi v tem, ne le v pesmih, se je kazal njegov pesniški internacionalizem oziroma kozmopolitizem. Hkrati nas njegova dopisovanja prepričujejo, da je zares znal negovati in ohranjati prijateljstvo, in to ne le z živimi pesniki, ki jim je, tako kot tudi nekaterim mrtvim, napisal pesem-pismo, temveč tudi z mnogimi drugimi dopisovalci; samo v tej knjigi je več kot trideset naslovljencev. Zato se mi zdi zanimivo njegovo mnenje o pismih in dopisovanju nasploh. Posebno v

današnjem času, ko mnogi menijo, da je pismo komunikacijski anahronizem, le redki pa, da je treba ohraniti tovrstno globoko človeško komunikacijo.

Ko sem sredi osemdesetih let pisal knjigo pogovorov s Sarajlicem, sem imel vpogled v pisma, ki so mu jih pisali mnogi pomembni pesniki iz nekdanje Jugoslavije in drugih dežel. Takrat mi je povedal, da so se mu zdela pisma, pisana za zgodovino, vedno sumljiva oziroma lažna, in dodal, da se mu zdi, da svojih nikdar ni pisal s takim namenom.

Pesnik Branislav Petrović je, misleč predvsem na knjigo *Pisma*, dejal, da je Sarajličeva "pot do najbolj zajetnega pesniškega dopisovanja v našem času logična posledica iskanja sebe v drugem in vseh v sebi." Zanj je bila "celotna Sarajličeva poezija le eno Pismo," s katerim je hotel seznaniti druge "tako v preteklosti kot v sedanjosti in prihodnosti s čudežem lastnega obstoja". V tej knjigi, v kateri je Sarajlić svoji lirski neposrednosti dal najbolj čvrsto obliko, so njegove pesmi zaznamovane z iskrenim zanimanjem za druge ljudi in s sočutjem do njihovih usod, z njegovo številno pesniško bratovščino vred ali natančneje, predvsem z njo. Tistih, ki jih je imel rad, ne pozablja niti takrat, ko je njihov zadnji naslov pokopališče, temveč jim pogosto še naprej pošilja pisma v verzih.

Sarajlić tudi v pesmih-pismih največ govori o sebi, toda s tem, v nasprotju s pošiljateljem navadnega pisma, hkrati o človeku nasploh. Naj bo naslovljenec Puškin ali Cendrars, Mieželaitis ali Enzensberger, Vinokurov ali Ščipačov, Gatto ali Morandini, al Bejati ali Retamar, Popa ali Raičković, Ković ali Krakar, Krklec ali Brković, Voznesenski ali kdor koli izmed tistih, na katere so pesmi-pisma naslovljene, seznanja bralca s svojimi pogledi na življenje in svet. Ugotavlja, da danes žal ni sanj, temveč je "vse stvarnost", da je denar sveta vladar in podobno. V eni izmed pesmi sprašuje ljubljeno ženo: "V kakšno sva to, mila moja, stoletje zašla?"

Dvajsetemu stoletju, ki ga imenuje "novi paleolit", je najbolj zameril, da je v njem "napovedana vojna ljubezni", da nihče več ne govori o ljubezni in da vlada *kriza ljubezenske poezije*, ker "mladeniči / ne pišejo več ljubezenskih pesmi". Čeprav je v takih ugotovitvah oziroma svojih pesniških nekrologih slavcu in glagolu ljubiti nekoliko pretiraval, je z njimi zelo jasno razkril veliko resnico dobe, ki je v znamenju vsakovrstnega razčlovečenja. O tem somraku človečnosti nas prepričuje tudi izguba pomena in zaničevanje pisma, predvsem ljubezenskega.

V pesmi *V spomin Čedomiru Minderoviću* Sarajlić pravi, da je "ljubitelj pisem", ki so zanj "morda naše najlepše pesmi". To se verjetno nanaša predvsem na ljubezenska pisma, kajti v neki drugi pesmi mu je žal vsake žene, ki je "po vrnitvi s trga na mizi ne čaka ljubezenska pesem". Mnoge ljubezenske pesmi, ki spadajo med njegove najbolj značilne in najlepše, so hkrati ljubezenska pisma.

Pismo in pesem nasploh izražata predvsem človekovo hrepenenje po drugem človeku, potrebo po komunikaciji in srečanju z njim. Oba sta namenjena sogovorniku, čeprav se pismo v glavnem pošilja znanemu posamezniku, pesem pa neznanemu bralcu. Vsebina pisma naj bi bila dostopna samo tistemu, ki mu je poslano, pesmi pa, kot vse, kar imenujemo literatura, vsakomur. Vsebina ljubezenska pisma-pesmi enim in drugim. To velja tudi za Sarajličeve ljubezenske pesmi, ki jih je vse življenje posvečal le eni ženski, svojčas imenovani "mala velika moja". Eno izmed njih je celo naslovil *V slavo ljubezenskih pisem*.

Sarajlić, ki je na različne pesniške načine izražal pogosto poudarjano potrebo po iskrenosti in človeški toplini, je tako v življenju kot v poeziji revitaliziral sogovornišvo in nekoliko zanemarjeno epistolarno obliko. To je razvidno tudi iz njegovih pesmi-pisem slovenskim pesnikom:

Pesem *Lojzetu Krakarju* se glasi:

"V Buchenwaldu si bil tri leta, v Parizu komaj slab mesec.
Namesto Mauricea Chevaliera ti je pela SS-komanda.
Procesije, ki so šle v krematorij, si gledal namesto kankana.
A vendar v tvojih pesmih zvezd in neba ne manjka.

Drugi pri šestnajstih letih ne znajo zaspiti brez maminega poljuba,
pri osemnajstih jim oče kupi avto in odpre bančne račune,

pri dvajsetih pa, ko začnejo pisati antipesmi in antidrame, nobeden ne zamudi priložnosti, če lahko na življenje pljune."

Pesem Kajetanu Koviču pa:

"Mlad pesnik ima vse življenje pred sabo
- še bo poslušal slavce.
Zato v svojih pesmih pogosto
s smrtjo koketni igra se.

A ko že štirideseto zafrčka,
se pesnik namesto v smrt na kmete odpravi.
Smrt bo že prišla, tista prava, resnična,
a zdaj je čas, da se delo opravi."

Ko je Izet Sarajlić delil tragično usodo svojih someščanov v obleganem in uničevanem Sarajevu, je 22. oktobra 1993 Kajetan Kovič napisal in v Delu objavil pesem *Pismo Izetu Sarajliću*. V njej pravi:

"Dragi moj Izet, rad bi ti pisal – a ne vem kam.
Bojim se, da ne velja zelena adresa poletja.
Ta strašna vojna vas kar naprej seli drugam.
Upam, da te pismo najde do konca stoletja.

Josip mi je prinesel tvoje pesmi iz vojnih let,
te, za katere praviš, da jih najraje ne bi napisal.
Te, katere bi najraje s tabo vred
marsikateri vojvoda kot nadležno pričo izbrisal.

V Parizu še zmeraj stoji sanjski most Mirabeau,
v miru pod njim pozlačena Sena odteka.
Nad njo in nad Sarajevom je isto nebo,
le da tu kakor v Kordobi smrt preži na človeka.

Kje ste, bratje pesniki iz propadle države srca?
Kje se posvečate svojim estetskim navdihom?
Poskusite na krvavi strani sveta
vsaj eno solzo obrisati s stihom!

V Ženevi se diplomati prepirajo, komu zvoni.
Tehtajo, ali so vojne globalna ali lokalna podjetja.
Nočejo slišati, kako nad svetom doni
trobenta strašnega angela iz Razodetja.

Izet, ne puška, Beseda stoji na začetku sveta.
 Naj tvoja pesem Sarajevo brani.
 Ko boš pisal naslednjo, se spomni, da nisi sam:
 Jaz sem na tvoji strani."

O sovraštvu, ki je pripeljalo do še ene več kot krvave vojne v Bosni in Hercegovini, zvemo veliko iz zgodbe Iva Andrića z naslovom *Pismo iz leta 1920*. V njej Andrić govori o svojem nekdanjem tri leta starejšem sošolcu Maksu Levenfeldu, ki se je rodil v Sarajevu in tam odrasel. Kasneje je bil zdravnik, kot njegov oče, Žid, ki je kot mlad zdravnik odšel z Dunaja in se naselil v Sarajevu. Maks je študiral medicino na Dunaju, kar ga je začasno ločilo od prijatelja-pripovednika, prva svetovna vojna pa ju je ločila popolnoma. Ko sta se po nekaj letih srečala in si povedala, kako sta preživela vojno, je Maks, ki mu je medtem umrl oče, mati pa se je preselila v Trst, dejal, da bo za vedno zapustil Bosno. Na vprašanje, zakaj beži iz Bosne, je odgovoril: zaradi sovraštva.

Pripovednik oziroma avtor, ki v tej zgodbi pripoveduje v prvi osebi, je dvajset let po tem srečanju, ko je že živel v Beogradu, prejel od Maksa pismo, v katerem piše, da je "Bosna dežela sovraštva in strahu". Dodaja, da se "bosanski človek ne zaveda sovraštva, ki živi v njem", in to pojasnjuje predvsem podzavestno sovraštvo. "Sovraštvo, ki nastopa kot samostojna moč, ki odkriva sama v sebi svoj namen. Sovraštvo, ki vzdiguje človeka zoper človeka in potem ona nasprotnika enako pahne v revščino in nesrečo ali spravi pod zemljo." Kljub temu, da je, kot pravi, "malo dežel, v katerih bi bilo toliko trdne vere, vzvišenih, zanesljivih značajev, toliko nežnosti in ljubezenskega ognja, toliko globokih čustev, privrženosti in nepremakljive vdanosti, toliko žeje po pravici." Njemu se je Bosna razkrila kot dežela nespravljenih nasprotij in "podzemeljskega in nevidnega sovraštva, na katerem živi bosanski človek". Morda nam prav to posebno oziroma *endemsko bosansko sovraštvo*, o katerem piše Maks Levenfeld oziroma Ivo Andrić v zgodbi *Pismo iz leta 1920*, vsaj deloma razkriva razloge dosedanjih in današnjih krvavih morij na prostoru, kjer že dolgo živijo skupaj pripadniki več narodov in *yer*.